

DOLLFUß KANCELLÁRSÁGA, EGY RENDSZERVÁLTÁSI KÍSÉRLET TÖRTÉNETÉHEZ

1934. július 25-én délután négy óra körül a bécsi Bauhausplatzon, a kancellária miniszterelnöki dolgozószobájában súlyos, lőtt sebesüléseibe belehalt Engelbert Dollfuß, Ausztria kancellárja. Dollfuß jó kétévnyi kancellársága és annak drámai végkifejlete szimbolikusan fejezte ki az Első Osztrák Köztársaság valamennyi belső konfliktusát és annak válságtünetét. A szegény parasztcsaládból származó miniszterelnök alapjaiban kísérelte meg átrendezni Ausztria politikai struktúráit, kiváltva ezzel a különböző irányzatok rokonszenvét és gyűlöletét. A kezdetben jobbközépen álló „homo novus”-nak tekintett Dollfuß a tágabb és szűkebb környezetét is megdöbbenő kérelhetetlenséggel és eltökéltséggel törekedett tekintélyuralmi rendszert „varázsolni” az Első Osztrák Köztársaságból.

Ausztria válságban

A nagy gazdasági világválság Európa különböző régióiban eltérő válaszokat indukált. Ausztria „csecsemőkorban” lévő demokráciája híján volt a nemzetállami tapasztalatoknak, továbbá belpolitikai életét a gazdasági válságon túl szinte a születése pillanatától beárnyékolta a pártokhoz kötődő félkatonai szervezetek szembenállása és véres összecsapásai. Napjaink Ausztria történetével foglalkozó szakirodalmi előszeretettel jellemzi a húszas évek történetét az utcai harcok láncolataként. A szociáldemokrata és a keresztényszociális párt vezetői gyakran híján voltak a politikai realitásérzéknek és tisztánlátásnak. A két párt időnként nem tudott ellenállni az erő csábításának (Schutzbund, Heimwehr), és segítségül hívta a félkatonai szervezeteket a feszültségek „csillapítására”. Találón fogalmazta meg ezt a problematikát Steidle, a Heimwehr egykori vezetője: „*Rendkívül nehéz feladat áll előttünk: embe-reinket folyamatosan melegen kell tartani és egyidejűleg jegelni is kell őket...*”² Az állandó készültség és az eskaláció veszélye az osztrák hétköznapok része lett.

Az Első Köztársaság a húszas évek végétől a hivatásrendi és tekintélyuralmi tendenciák örvényébe került. Ennek az autoriter-etatista „hullámnak” az indítékait és szükségességét maga Dollfuß fogalmazta meg kellő tisztasággal a hírhedt Trabensplatzon (Bécs, 1933. szeptember) elhangzott programadó beszédében: „*A parlament saját magát kapcsolta ki, súlytalaná vált saját demagógiája és formalizmusa következtében. Ennek a parlamentnek, ilyen népképviselőnek, népünk ilyen vezetésének nem szabad visszatérnie és nem is fog... most beindul az újjáépítés ideje! Megismétlem: a liberális-kapitalista gondolkodás ideje, a liberális-kapitalista társadalmi és gazdasági rendszer elmúlt. A pártok uralmának ideje lejárt, az egyformára alakítás és a terror uralmát elutasítjuk. A szociális, keresztény, német Ausztria államát akarjuk, ennek az államnak az erős, független vezetésével...*”³ Dollfuß beszédében nem kizárólag a szerinte változásra ítélt hatalomgyakorlásról és berendezkedésről szólt, hanem megfogalmazta a független Ausztria létjogosultságának programját is.

Tanulóiévek és hatások

A kancellár döntéseinek szinte minden mozzanatában tetten érhető származása, tanulóiévei és gondolkodásmódjának fokozatos átalakulása. Engelbert Dollfuß 1892. október 4-én az Ausztria északi részén található Groß-Maierhofban, egy parasztcsaládban született. A család szerény anyagi viszonyok között élt, ennek ellenére Dollfuß a helyi plébános közbenjárására ösztöndíj segítségével elkezdhette tanulmányait az oberhollabrunni fiú szemináriumban. A filozófia, szociológia, a művészetek és a politológia különösképpen érdekelte. 1913-ban, a sikeres érettségi vizsga után Bécsben a jogi egyetemre iratkozott be, noha ekkor még a papi hivatás is vonzotta. A háború kitörését lelkesen üdvözölte, és megszakította tanulmányait, de minden erőfeszítése ellenére „csak” 1915-ben kerülhetett a frontra. Az első sorozás alkalmával a katonarvos alacsony termete miatt a következőképpen utasította el: *„Kedves fiam, önnek még elég ideje van egy kicsit nőni, a háború még jó ideig el fog tartani.”*⁴ Dollfuß hamarosan ismét megjelent a sorozáson, és mivel ugyanazzal az orvossal találkozott, noha magassága nem változott, azonnal kijelentette: *„Azóta, amióta találkoztunk, minden erőmet arra fordítottam, hogy megnőjek.”*⁵ Dollfuß igyekezetét és határtalan akarateréjét látva, alkalmasnak minősítették. Tehetséges katonának bizonyult, és többször kitüntették. Csalódottan szerelt le főhadnagyi rangban. Tragikusan élte meg a Monarchia szétesését.

A háború befejezésekor a következőt mondta egyik barátjának: *„...biztos, hogy nem maradok a katonaságnál. Ausztriának civilekre is szüksége van. A tervem az, hogy befejezem tanulmányaimat, továbbá nagy kedvem volna politikai karriert csinálni. A politika nem juthat tévútra, a frontról hazatért férfiaknak figyelniük kell erre.”*⁶ Dollfuß már ifjúkorban jelentkező elhivatottságához és megszállottságához nem férhet kétség. Berlinben folytatta jogi és közgazdasági tanulmányait. Berlini tartózkodása idején ismerte meg Alwine Glinkét, akit rövid ismeretség után 1921 szilveszterén feleségül vett. Három gyermekük született.

Dollfußra, a végzős egyetemistára nagy hatást gyakorolt Karl Sonnenschein, aki cikkek, előadások és beszédek tömegében népszerűsítette XIII. Leó pápa szociális tanításait, valamint a hivatásrendi államra vonatkozó elképzeléseit. Sonnenschein mellett a Werner Sombart⁷ szemináriumain hallottak ragadták magukkal.⁸ A Bécsben és Berlinben is jelentős kisugárzással rendelkező Német Közösségben rokonlelkekre talált. Későbbi harcostársaihoz hasonlóan, akkoriban az előbb említett szervezetre jellemző „nagynémet” gondolkodásmódot érzi magához közelinek. A szervezet külsőségeiben, jellegében a szabadkőműves-páholyok zártására emlékeztetett. Tagjai között szellemi szabadfoglalkozásúak és egyetemisták voltak többségben. A titkos társaság programjának gerincét a német elhivatottság terjesztése, a vörös veszély és a bolsevizmus elleni harc, továbbá a fontos állami tisztségek és pozíciók megszerzésének igénye képezte.⁹ Othmar Spann, aki szintén eljárt az összejövetelekre, már ekkor könyv formájában megfogalmazta a hivatásrendi államra vonatkozó gondolatait,¹⁰ melyek később Dollfuß politikai hitvallásának középpontjába kerültek, miközben a Spann által is képviselt pángermán eszmével a húszas évek végén szakított.

Út a hatalomhoz

1923-ban, az egyetem elvégzése után az alsó-ausztriai földműveskamara titkára lesz. A kamara feladatai között a parasztság életkörülményeinek javítása és érdekeinek képviselése szerepelt. A Bécsben székelő Osztrák Agrárkamara igazgatói posztját 1927-ben nyeri el. Szakmai sikereinek elismeréseképpen 1930-ban a Népszövetség Mezőgazdasági Bizottságának szakértőjévé nevezik ki. Ekkor már sikeres politikai és gazdasági válságkezelőként tartották számon. Személyes vallomása szerint leginkább az Osztrák Keresztényszociális Párthoz állt közel. 1930. október elején kerül az Osztrák Államvasutak élére, ahol elsődleges feladatai közé tartozott a vasutak „megtisztítása” a szociáldemokrata befolyástól, továbbá a vezető tisztségviselők lecserélése és helyükre kormányhű káderek kinevezése. Elnöki pozícióját 1931 márciusáig, vagyis a kormányba való belépésig (földművelésügyi miniszter lett) megőrizte. Dollfuß, állítása szerint agrárszakemberként megismerte Ausztria – „ösi” – vidéki arculatát, azt a társadalmat és azokat a kisközösségeket, melyekből az „új” ország kiemelkedhet. Mérheterlen megvetést mutatott a parlamentarizmus intézményeivel szemben, mivel meggyőződése szerint azok már nem tünnek működőképesnek, csakúgy Ausztriában, mint Nyugat-Európában. Az előbbiekből következett, hogy felfogásában „*Ausztria a keresztény újjáépítés záloga és reménye a nyugati világban*”,¹¹ ezért csak és kizárólag a hatalmi struktúrák forradalmi átszervezése biztosíthatta az osztrák nemzet fennmaradását és az „új” szisztéma kiépítését. Ebben az összefüggésben az organikus és forradalmi változások nincsenek egymással ellentmondásban, hiszen rendkívüli esetben felfüggeszhetőnek tűnt a szerves fejlődés a konzervatív revolúció elvei alapján.¹²

Az új politikai generáció

A Seipel-„fiókáknak” hívott politikusgarnitúra, élükön Engelbert Dollfuß-szal, hatalmat és pozíciókat követelt magának a politikai elit sáncain belül. A társadalmi és származási szempontból eltérő személyiségek szigorúan egységes nézetrendszerrel rendelkeztek. Hittek a konzervatív forradalom erejében, az organikus fejlődést részesítették „előnyben” a harmincas évek elejére. Ausztria jövőjét az önálló állami lét keretei között képelték el, mérheterlen gyűlölettel tekintettek a szociáldemokráciára, példaértékűnek látták Mussolini olasz fasizmusát, hívó katolikusok voltak, a „Nyugat alkonyáról” beszéltek. Az alkony ebben az összefüggésben alapvetően az európai kultúra hanyatlását szimbolizálta, és feltételezett egy magában biztos politikai öntudatot és osztrák küldetést. Az osztrák küldetést a leghitelesebb politikai és történelmi gondolatnak tartották, melyet az Isten rótt kifejezetten rájuk és kölcsönzött ezáltal minden cselekedetüknek szent jelleget. Hitték, hogy a hajnali „napfényt” az „osztrák nemzet” jelenti, és végül egy különleges politikai struktúra kiépítését akarták az osztrák küldetés jegyében.

Robert Hecht,¹³ a zsidó származású jogász-politikus, Dollfuß közvetlen munkatársa és tanácsadója, aki később szolgálataért banki pozíciókat nyert el, felfogásával és a hivatásrendiségbe vetett szent meggyőződésével alapjaiban befolyásolta Dollfuß döntéseit. Az 1934-es hivatásrendi alkotmány egyik megszövegezőjeként Hecht szándékosan tesz különbséget Ausztria, Olaszország, valamint Németország között a rendszerek kialakulása vonatkozásában. Az ausztriai változásokról, amit másoktól eltérően nem akart forradalminak minősíteni, mivel azokat organikusnak tekintette, a következőket mondta: „...*Bármit is kezdeményez a tekintélyelvű kor-*

*mány, azt a tényt nem mellőzheti, hogy egy parlamentáris kormányból fokozatosan fejlődött ki, és így nem nyerhet politikai-forradalmi jelleget, mint Németországban a nemzetiszocialista, vagy Olaszországban a fasiszta rendszer, melyek eredetüktől fogva ilyen jellegűek...*¹⁴ Hecht azt sugallta, mintha a Dollfuß által véglegesített politikai fordulat eredményeként megvalósuló tekintélyelvű kormányzás kénytelen lett volna figyelembe venni állítólagos demokratikus gyökereit. Hecht az Ausztriában kialakuló struktúrájának a Németországban és Olaszországban működő rendszerektől eltérő vonását annak szerves jellegében vélte megtalálni, mely nem kívánt forradalmi változásokat, csak az adott történelmi helyzetre kínált megfelelő választ és kifejezte a folyamatok egyedien osztrák jellegét. A politikus nyilvánvalóan figyelmen kívül hagyta az Első Köztársaság demokratikus intézményeinek erőszakos lebontását, ami alapvetően megváltoztatta a hatalomgyakorlás korábbi módját. Véleményünk szerint az ausztriai fordulat igazi sajtószerszégét a végrehajtók összetételében kell keresni, mivel Ausztria esetében a hagyományosan demokratikus tömörülésnek számító keresztényszociális párt vált – Dollfuß irányításával – a fordulat tényleges levezénylőjévé. Hecht a továbbiakban saját „édes gyermekéről”, a Hazafias Frontról (Vaterländische Front) szólva így folytatta: „*Még rendkívül sok mindent lehet tenni, hogy a Hazafias Front egyes részeit szorosabbra fűzzük, még messzemenően egységesebbé lehet szervezni, azonban – egész kifejlődése és összetétele folytán – soha nem fogja elveszíteni specifikus bécsi kávéházi színezetű osztrák egyesületi jellegét. Teljesen kizárt, hogy a keresztényszociális párt, a honvédők, a nemzeti álláspontú front egyes részei benne valószínűleg feloldódnak, hogy belőlük egyetlen, egységes osztrák, hatalmas népmozgalom képződjék...*”¹⁵ Noha Hecht számított a Hazafias Front megálmódójának, ő maga is kellőképpen szakitekus volt a szervezet eredményességét illetően, hiszen Ausztriában semmiféle tradícióval nem rendelkezett, és idegen maradt egy ilyen típusú, pártokat helyettesítő tömegmozgalom.

Dollfuß és Schuschnigg

Dollfuß személyiségét – mint már említettük – alapvetően határozta meg a származása. Gondolunk itt elsősorban az alsó-ausztriai szegényparaszti miliőre, mely különösképpen az ebben a tartományban is jelen lévő öntudatos paraszti érdekképviselőt és a tartományi kötődéseket fejezte ki. A helyi tradicionalizmusra épülő Ausztriának, ezen keresztül az osztrák hazafiságnak az életrealitását a kancellár természetesen képviselte. Kezdetben meggyőződés nélkül, később egyre nagyobb elszántsággal. Termetéből adódó kisebbségi érzését makacssággal, kitartással, harsánysággal és vasakarattal kompenzálta. Kitűnően értett az apparátusokhoz, ismerte a hivatali kommunikáció minden fortélyát. Munkatársaival közvetlen és bizalmas volt. Sokan a „nép barátja” és a „mi kölykünk” jelképrendszerével ruházták fel. A későbbi kancellár, Kurt Schuschnigg személyével és miniszterelnökségével tévesen összemost Dollfuß-éra már a két politikus karaktere tekintetében is markáns eltéréseket mutat. Schuschniggot a legfrappánsabban maga Habsburg Ottó jellemezte a következő szavakkal: „*A szemüvege az a fal, mely az emberek többségétől elválasztja őt.*”¹⁶ Schuschnigg, az alapjaiban intellektuel személyiség (egy tiroli hivatalnokcsalád sarja) meggyőződéses monarchista volt. A „véletlen lett kancellár” szerepében nem találta a helyét, hiányzott mindehhez a kompromisszumkészsége, politikai rutinja és a nélkülözhetetlen határozottság. Az Anschluss előtti

kritikus hónapokban sem volt képes felülbírálni beteges baloldal-ellenességét, és csak bátorítalan kísérleteket tett a nemzeti egység megteremtésére.

Visszatérve Dollfußra, ő nyilvánvalóan fokozatosan nőtt bele egy tekintélyuralmi szisztéma vezetőjének szerepébe. Schuschnigg véleménye szerint Dollfuß forradalmat akart csinálni anélkül, hogy forradalmár lett volna. Nem rendelkezett konkrét programmal, döntései sok esetben ösztönösek voltak, továbbá akkor vált csak igazi osztrák hazafivá, „az országgá lett paradoxon védelmezőjévé”,¹⁷ amikor a náci Németország Ausztria létezését fenyegette.¹⁸ Dollfuß elfogadta Ausztria és Németország sorsközösségét, de elképzelhetetlennek tartotta a két ország egyesülését, hiszen, álláspontja alapján, Ausztria történelme során lépésről lépésre érett nagykorúvá és formált jogot az önálló államiségre. A kancellár az előbbi gondolatokat foglalta össze egyik felszólalásában: *„Ha a fivéremnek nagy birtoka lenne, és nekem egy kis tanyám, számomra mégis az a kívánatos, hogy a kis tulajdonomban maradjak függetlenek, semmint hogy szolgaként a fivéremhez kelljen mennem.”*¹⁹

A fasizmus és a nemzetiszocializmus között

Az 1932 májusa és 1934 júliusa közötti időszak eseménytörténeti áttekintése helyett ésszerűbbnek látszik a rendszerváltás körülményeit, azaz „az államcsínyt kis lépésekben”²⁰, ahogy ezt az abban részt vevők és maga Dollfuß is nevezte, szemügyre venni. A hatalmon lévő politikai elit (az Osztrák Keresztényszociális Párt vezérkara) választása szándékosan esett Engelbert Dollfußra, aki megfelelő és rátermett embernek látszott arra, hogy az állítólagos baloldali és a valós náci veszélyt elhárítsa, rendbe tegye a gazdaságot és a végrehajtó hatalmat megerősítse. Dollfuß beiktatási beszédében 1932. május 20-án egyértelműen fogalmazott Ausztria és a benne élők jövőjéről: *„Meg vagyok győződve arról, hogy mi életképes ország vagyunk, s ebben a mély meggyőződésben vettem át az államügyek vezetését. Kemény és rögzös a szabdba vezető út. Mély meggyőződéssel hiszünk népünk jövőjében.”*²¹

Kancellárságának 27 hónapjában az ösztönös és a tudatos döntések halmazát találjuk. Ellenérzései dacára kezdetben késznek mutatkozott egyezkedni Ausztria másik legjelentősebb politikai erejével, a szociáldemokratákkal,²² nem szimpatizált a nemzetiszocializmussal, de hajlott a közeledésre. Alapjában elutasította az erőszak alkalmazását a politikai közéletben, de végső esetben alkalmazhatónak ítélte (1934. február 12.).²³ Kimondva és kimondatlanul is szoros szálak fűzték Ignaz Seipelhez,²⁴ viszont szemben a „könnyörtelen prelatussal” nem pusztán elméletben törekedett az „igazi demokrácia” megvalósítására. Az Első Köztársaság két vezető pártja (keresztényszociálisok, szociáldemokraták)²⁵ számára nem az 1920-as alkotmányban megrajzolt parlamenti demokrácia jelentette az elérhető legjobb berendezkedést.²⁶

Engelbert Dollfuß személyes vonzódása a tekintélyuralmi módszerekhez természetesen közelítette őt a politikai befolyást követelő Heimwehr-mozgalomnak Ausztria önállóságát elfogadó olaszpárti szárnyához. Seipellel megegyezően egy olyan kívánatos szervezetnek tekintette a Heimwehrt, amely „meg akarja szabadítani a demokráciát a pártok uralmától”.²⁷ A szándékok egyértelműen a Heimwehr szalonképessé tételét célozták, és ezáltal az olasz fasizmus gondolatrendszerével erős rokonságot mutató programok beépülését biztosították Dollfuß elképzeléseibe. Mindezt tovább erősítették Dollfuß és Mussolini személyes találkozásai. Ausztriában a tekintélyelvű, hivatásrendi és diktatórikus jegyeket magán viselő uralmi rendszer kialakulásának és megerősödésének időszakában a magukat honmentőnek ne-

vező szélsőjobboldali félkatonai szervezetek, de kiváltképpen a Heimwehr, szükség-szerű belpolitikai és katonai támaszt jelentettek a fordulatot végrehajtók számára. A dél-európai fasiszta rendszerekre emlékeztető „Ständestaat” megszilárdulása után azonban további működésük, mint autonóm védegyelet, és politikai szerepvállalásuk a rendszerben (ez elsősorban a Dollfuß és Schuschnigg, valamint Starhenberg közötti hatalommegosztásban jutott kifejezésre) több tekintetben zavaróvá és fokoza-tosan nemkívánatossá vált a rendszer számára. Miután a Heimwehrt mint védegye-letet a Hazafias Fronton belül már az 1935-ös év elejétől kezdve szisztematikusan visszaszorították, a megváltozott külpolitikai feltételek 1936 tavaszától fogva lehe-tővé tették a „honmentők” végleges kiiktatását a hatalmi-politikai pozíciókból (mind a Hazafias Frontból, mind a kormányból). A Heimwehr súrlódásmentes kiszorítása a hatalomból bizonyítja, hogy a szélsőjobboldali „honmentő” mozgalmak igazi ha-talmi-politikai önállóság hiányában mindig függtek a hatalmon levők szándékaitól (elsősorban Dollfuß és Schuschnigg politikájától), és jelentőségük csak akkor növe-kedett, amikor szükségesnek látszott az erő alkalmazása és demonstrálása, például 1933 márciusában a parlament kikapcsolásakor, különösképpen azonban 1934. feb-ruár 12-én.

Az „igazi demokrácia” gondolatrendszerének képviselői elutasították a több-pártrendszer létjogosultságát, mivel abban a pártok és az azok körül szerveződő érdekcsoportok kizárólagos befolyásának érvényesülését látták. A parlamentet az előbb leírt érdekcsoportok játékszerének tekintették. Mindezekkel szemben a ködös „igazi érdekképviselést” és a felelőséget vállaló és elkötelezett vezető és vezér fogalmait rajzolták meg. Dollfuß autoriter hatalomgyakorlásának fokról fokra tör-ténő kiépülését segítette és bátorította jó néhány mozzanat.

Ausztria számára a gazdasági világválság kellős közepén elkerülhetetlennek látszott egy újabb kölcsön felvétele.²⁸ A nyugati hatalmak, de különösképpen Fran-ciaország a kölcsön folyósítását súlyos feltételekhez kötötte, nevezetesen az Ansch-luss elutasításához, továbbá az osztrák-német vámuniós tervek elvetéséhez. A köl-csön parlamenti ratifikálása során világossá vált, hogy Dollfuß a kölcsön feltétel-ének az elfogadásával szembekerül a nagynémetekkel, a szociáldemokratákkal, a Landbunddal és nem utolsósorban a parlamenti képviselők nélküli, de a tartomá-nyokban, az utca és a közvélemény formálásában már jelentős pozíciókkal bíró nemzetiszocialistákkal is.²⁹ Kancellárságának első hónapjait a felsorolt irányzatok-kal folytatott éles küzdelem határozta meg, és tovább erősítette a parlamenttel és általában a pártokkal szembeni bizalmatlanságát, továbbá mindinkább közelítette Dollfuß-t egy tekintélyelvű, a parlamentarizmus intézményét felfüggesztő és mindezt egy erőskezü végrehajtó hatalommal helyettesítő elgondolás és cselekvési program felé. A szociáldemokrata sajtó ebben az időszakban egyre inkább a „millimeternich” gúnynevet ragasztotta Dollfußra, ami egyfelől utalt alacsony ter-metére, másfelől viszont a baloldalon belül is elismerték a kancellár politikai képes-ségeit, de a kezdeti távolságtartó bizalom feloldhatatlan ellenségeskedéssé fajult.

Végző soron az 1920-as demokratikus alkotmány egy kiegészítő paragrafusa, mely még a Monarchia örökségéért került becikkelyezésre, a törvényesség látsza-tát is biztosíthatta. Az 1917-ben megszületett „háborús gazdálkodási felhatalmazási törvény” rendkívüli helyzetben különleges jogokat biztosított a kormánzatnak, részben a gazdasági, részben a politikai válság megoldására, illetve lehetőséget adott a parlament természetes kontrolljának figyelmen kívül hagyására. A szociál-demokraták nem zárkóztak el egyértelműen a paragrafus alkalmazásától, de elutasít-tották a felhatalmazási törvény folyományaként a politikai jogok korlátozását.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy az Első Köztársaság feszült politikai légköre, a két nagy párt szembenállása, a súlyos gazdasági krízis, az erősödő külső fenyegetettség, a keresztényszociális párton belül jelentkező, fordulatot követelő csoport és Engelbert Dollfuß személyes politikai meggyőződése szolgált indokként a tekintélyuralmi kormányzás bevezetésére 1933. március 4. után, továbbá az Első Köztársaság demokratikus intézményeinek szétrombolásához, a nemzetiszocialista (1933. július) és a szociáldemokrata párt (1934. február) betiltásához. A baloldal szétverése szükségszerűen lehetetlenítette el a nemzeti egység megteremtését, az osztrák náci illegalitásba kényszerítése pedig Dollfuß kéréshetetlen és végzetes ellenfelévé tette a nemzetiszocialista Németországot és annak osztrák követőit.

Jegyzetek

1. Engelbert Dollfußon kívül valószínűleg két munkatársa és Emil Fey alkancellár tartózkodott a hivatalban. Dollfuß érzékelve a készülődő puccskísérletet, máshol kívánta a soros minisztertanácsi ülést megtartani. Emil Fey szerepe a mai napig vitatott. Egyfelől azt a látszatot keltette, mintha kiegyezne és segítené a puccsban részt vevőket, másrészt a történészek után élesen elhatárolódott a résztvevőktől. A nemzetiszocialista puccskísérletben részt vevő személyek eltérő tanúvallomásai ellenére bizonyosnak látszik, hogy a kancellárt két lövés érte. A támadók nem engedték ellátni a sérüléseket, és nem teljesítették a haldokló Dollfuß utolsó kívánságát arra vonatkozólag, hogy papot hívjanak hozzá. Lásd erről bővebben: *Jagschitz, Gerhard: Der Putsch. Die Nationalsozialisten 1934 in Österreich.* Graz, 1976.
2. Steidlét idézi: *Schuschnigg, Kurt: Im Kampf gegen Hitler. Die Überwindung der Anschlußidee.* Wien, 1969. 82.
3. Dollfuß-t idézi: *Jochum, Manfred: Die Erste Republik in Dokumenten und Bildern.* Wien, 1983. 177.
4. *Gordon-Brook, Shepherd: Engelbert Dollfuß.* Wien, 1961. 31.
5. Uo. 34.
6. Uo. 42.
7. *Sombart, Werner: Österreichs Schicksalsweg.* Wien, 1934.
8. A szemináriumon alakult ki a szoros barátsága a későbbi német kancellárral és centrum párti politikussal, Brünniggel.
9. *Rosar, Wolfgang: Deutsche Gemeinschaft.* Wien, 1971. 10–25.
10. *Spann, Othmar: Der wahre Staat.* Wien, 1921., illetve szintén ő állított össze egy a korban népszerű egyetemi jegyzetet: *Gesellschaftslehre.* Leipzig, 1923.
11. Dollfuß-t idézi: *Andics, Helmut: Der Staat, den keiner wollte.* Wien, 1981. 173.
12. A tematikáról lásd: *Sontheimer, Kurt: Antidemokratisches Denken in der Weimarer Republik.* Wien, 1981.
13. Lásd erről: *Huemer, Peter: Sektionschef Dr. Robert Hecht und die Entstehung der ständisch-autoritären Verfassung in Österreich.* Wien, 1968. (Disszertáció.)
14. Robert Hechtet idézi: *Jochum, Manfred: Die Erste Republik in Dokumenten und Bildern.* Wien, 1983. 75.
15. Uo. 179.
16. *Andics, Helmut: Der Staat, den keiner wollte.* Wien, 1981. 222.
17. A korszakból származó megfogalmazás találoan fejezi ki Ausztria és az abban élők dilemmáit. Idézi: *Weigel, Hans: O du mein Österreich.* Stuttgart, 1956. 205.
18. *Meyels, O. Lucian: Der Austrofaschismus.* Wien, 1992. 41–45.
19. Dollfuß an Österreich. *Eines Mannes Wort und Ziel.* Hrsg. von Edmund Weber. Wien, 1935. 71.
20. Idézi: *Dachs, Herbert: Parteien und Parteiensystem in Österreich.* In: Red.: Wehling, Georg-Hans: *Österreich.* Köln, 1988. 110.
21. Idézi: *Reichpost.* 39. Jg. 04. 09. 1932. 1.
22. *Görlich, E. Joseph – Romanik, Felix: Geschichte Österreichs.* Wien, 1995. 532–533.
23. *Messner, Johannes: Engelbert Dollfuß.* Wien, 1935.
24. Lásd erről: *Bauer, Rolf: Österreich. Ein Jahrtausend Geschichte im Herzen Europas.* München, 1994. 400–408.
25. A szociáldemokraták Otto Bauer koncepciója nyomán az ún. funkcionális demokrácia programját képviselték és fogalmazták meg, melyben megtalálható volt, többek között, az öngazgató társadalom gondolata, az egyén és a közösségek fokozott bevonásának igénye a napi érdekegyeztetésbe és döntésekbe, továbbá a „harcoló” osztályok reális egyensúlyának víziója, és nem a politikai jogok egyensúlya, mely a polgári törvényhozás és a dolgozó tömegek közötti egyenlő esélyeket biztosítaná.

26. Részletes leírás található a nagy pártok demokrácia-felfogásáról: *Ucakar, Karl: Demokratie und Wahlrecht in Österreich. Zur Entwicklung von politischer Partizipation und staatlicher Legitimationspolitik.* Wien, 1985. 380–454.
27. A részlet Ignaz Seipel Tübingenben 1929. július 15-én, két évvel a véres 1927. július 15-i bécsi megmozdulások évfordulóján elhangzott beszédéből való. Idézi: *Kreisler, Felix: Von der Revolution zur Annexion.* Wien, 1970. 160.
28. Az 1932. július 15-i lausanne-i kölcson előzményeiről és következményeiről lásd bővebben: *Mattl, Siegfried: Die Finanzdiktatur. Wirtschaftspolitik in Österreich 1933–1938.* In: Emerich Talos. (Hrsg.): *Austrofaschismus.* Wien, 1988. 133–161.
29. Az 1932 áprilisában megrendezett tartományi választások az osztrák nácik jelentős előretörését mutatták, döntő részben a keresztényszociális és a nagynémet párt rovására. Az eredmények siettették és részben okként szolgáltak Dollfuß kancellári kinevezéséhez.